

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI HUZURIDAGI
ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSc.03/10.12.2019.I.16.01 RAQAMLI ILMIY KENGASH**

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

**Qo‘lyozma huquqida
UDK: 336.7 (575.1)**

GADOYEV SO‘HROB JUMAKULOVICH

**O‘ZBEKISTONDA KREDIT MEXANIZMINING METODOLOGIK VA
AMALIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH**

08.00.07 – “Moliya, pul muomalasi va kredit”

**Iqtisodiyot fanlari doktori (Doctor of Science)
ilmiy darajasini olish uchun
DISSERTATSIYA**

**Ilmiy maslahatchi: Bobakulov Tulkin Ibodullayevich,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor**

Termiz shahri – 2023-yil

MUNDARIJA

	KIRISH.....	3
1-BOB	KREDIT MEXANIZMINING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI	14
1.1-§	Kredit mexanizmi va uni takomillashtirish xususidagi ilmiy-nazariy qarashlar.....	14
1.2-§	Kredit mexanizmining elementlari o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlashning dolzarb masalalari	25
1.3-§	Kredit mexanizmining metodologik asoslari	33
	Birinchi bob bo'yicha xulosalar.....	44
2-BOB	KREDIT MEXANIZMINING METODOLOGIK VA AMALIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA XORIJ TAJRIBASI VA UNDAN O'ZBEKISTON BANK AMALIYOTIDA FOYDALANISH IMKONIYATLARI.....	48
2.1-§	Kredit mexanizmining zamonaviy holati.....	48
2.2-§	Kredit riskini baholash borasidagi ilg'or xorij tajribasi..	56
2.3-§	Kreditlarning resurs ta'minotini shakllantirish borasidagi ilg'or xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati.....	66
	Ikkinchi bob bo'yicha xulosalar.....	75
3-BOB	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KREDIT MEXANIZMINING ZAMONAVIY HOLATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI.....	81
3.1-§	Kredit mexanizmining metodologik asoslari.....	81
3.2-§	Tijorat banklari kreditlarining tarkibi, dinamikasi, daromadliligi va kredit riskini boshqarish amaliyoti.....	90
3.3-§	Kredit mexanizmiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili.....	101
	Uchinchi bob bo'yicha xulosalar.....	116
4-BOB	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KREDIT MEXANIZMINING METODOLOGIK VA AMALIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	120
4.1-§	Kredit mexanizmining metodologik va amaliy asoslarini takomillashtirish bilan bog'liq bo'lgan muammolar.....	120
4.2-§	Kredit mexanizmining metodologik va amaliy asoslarini takomillashtirish yo'llari.....	134
	To'rtinchi bob bo'yicha xulosalar.....	146
	XULOSA.....	151
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	158
	ILOVALAR.....	170

KIRISH

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahon miqyosida global raqobatlashuv jarayonlarining kuchayib borishi sharoitida milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda bank tizimi rolini oshirishning zaruriy sharti sifatida kredit mexanizmining ahamiyati oshib bormoqda. Shu sababli, taraqqiy etgan mamlakatlarda kredit mexanizmini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. “«Deutsche Bank»da (GFR) 2022 yilda 2021 yilga nisbatan kreditlarning brutto aktivlar hajmidagi salmog'i 0,6 foizli punktga oshgani holda, ularning daromadlilik darajasi 0,7 foizli punktga oshdi. «Bank of Amerisa» (AQSh) bankida, 2023 yilning 1 yanvar holatiga, kreditlar bo'yicha zaxira ajratmalarining brutto aktivlarga nisbatan darajasi 0,1 foizni tashkil qildi”¹. Bu esa, kredit mexanizmini takomillashtirish borasidagi ilg'or xorij tajribasini tadqiq qilish va uning amaliy ahamiyatiga baho berish zaruriyatini yuzaga keltiradi.

Dunyo miqyosida bank-moliya tizimining barqarorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblangan kredit mexanizmining metodologik va amaliy asoslarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Tijorat banklari kreditlarining daromadliliigi va riskliliigi o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash, kredit riskini baholash va boshqarish amaliyotini takomillashtirish, kreditlar baholarini barqarorligiga erishish, kreditlarning resurs ta'minotini mustahkamlash, tijorat banklarining kreditlash faoliyatini tartibga solish amaliyotini takomillashtirish, kredit oluvchilarning defolt riskini baholash aniqligini oshirish, banklarning kreditlash faoliyatini innovatsiyalar asosida rivojlantirish, kredit mexanizmining elementlari va ular o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlash, kreditlarning daromadliliigi va riskliliigi o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash, banklar kredit mexanizmining likvidlilik riskiga ta'sirchanlik darajasini pasaytirish, moliyaviy inqirozlar davrida kapitalning yetarlilik darajasini kreditlardan ko'riladigan zararlarga nisbatan monandligini ta'minlash, banklar faoliyatini stress-

¹ «Deutsche Bank». Annual report 2022//(<https://investor-relations.db.com/reports-and-events/annual-reports/>); «Bank of Amerisa». Annual report 2022//(<https://investor.bankofamerica.com/annual-reports-and-proxy-statements>).

testlash amaliyotini takomillashtirish masalalari bu boradagi ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida barqaror hamda raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirishda moliyaviy sohadagi islohotlar tarkibida bank tizimi, jumladan kreditlash jarayonlarining samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatda bank tizimini isloh qilishning 2020-2025 yillarga mo'ljallangan strategiyasida "kreditlashni faqat bozor shartlari asosida amalga oshirish, kredit portfelini va bank risklarini boshqarish sifatini yaxshilash, kreditlash hajmlarining mo'tadil o'sishiga amal qilish, moliyaviy risklarni baholash uchun texnologik yechimlarni tatbiq etish"² bank tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari sifatida e'tirof etilgan. Bu boradagi vazifalarni samarali amalga oshirish kredit mexanizmining metodologik va amaliy asoslarini takomillashtirish, jumladan, tijorat banklarining daromad keltirmaydigan aktivlarining jami aktivlar hajmidagi salmog'ini pasaytirish orqali ularning kreditlar berish imkoniyatini kengaytirish, muvozanatlashgan foiz stavkasini aniqlashning standart usulidan foydalanish, sof foizli spread ko'rsatkichining me'yoriy darajasiga erishish, tayanch stavkaning ssuda kapitallari bozorida banklararo stavkaga ta'sirini kuchaytirish, kreditlar va jalb qilingan resurslarning miqdorlari o'rtasida muddatli mutanosiblikni ta'minlash, kreditlarning brutto aktivlar hajmidagi salmog'ining barqarorligiga erishish va muddatli depozitlarning brutto depozitlar hajmidagi salmog'ining yuqori va barqaror darajasini ta'minlash, tijorat banklari kreditlari hajmini o'zgarishining ko'p omilli ekonometrik tahlil natijalariga asoslangan o'rta muddatli prognoz ko'rsatkichlari ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish zaruriyatini yuzaga keltiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi, 2020 yil 12 maydagi PF-5992-son «2020-2025 yillarga

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 12 maydagi PF-5992-sonli "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi farmoni//QHMMB:06/205992/0581-son. 13.05.2020 y.